

Жданенко Світлана Борисівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: svetlana.zdanenko@gmail.com, ORCID ID:0000-0001-6276-8275

АТРИБУТИВНІСТЬ ТА МОДАЛЬНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Показано, що в інформаційному суспільстві відбувається трансформація відповідальності і в аспекті атрибутивних характеристик, і в плані модальних її проявів. Обґрунтовується, що на сучасному етапі функціонування інформаційного суспільства спостерігається криза позитивної відповідальності, що загрожує стабільному соціальному розвитку. Доводиться необхідність формування системи цінностей, заснованих на принципі відповідальності.

Ключові слова: відповідальність; інформаційне суспільство; атрибутивність відповідальності; криза відповідальності; позитивна й негативна відповідальність.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства позначився інтенсивним проникненням новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій у всі сфери соціального буття. Це сприяє зростанню ролі творчого потенціалу людини, трансформації її світовідчуття та поведінки. Життя людей завдяки технологічним здобуткам стає комфортнішим, але, в той же час, призводить до індивідуалізації та атомізації самого суспільства.

Сучасний науковий та технічний потенціал, здавалося б, мав забезпечити людству позбавлення від проблем, але, долаючи одні загрози, наш світ породжує нові і навіть збільшує їх кількість. Рівень технічної могутності, якого досягло людство, здатний поставити під загрозу існування як людства, так і всієї планети. Глобальні соціокультурні зміни, що відбуваються, здатні суттєво позначитись на перспективах соціального розвитку. Сучасний етап розвитку характеризується глобалізацією культури, що призводить до руйнування культурних традицій та перетворення масової культури в домінуючу культурну форму; девальвацією національних ціннісних систем і побудовою на базі цінностей західного світу нових, у тому числі цінностей суспільства споживання. Індивідуалізація суспільства супроводжується, серед іншого, глобальною кризою відповідальності.

На перешкоді зазначених руйнівних тенденцій має постати такий принцип побудови соціальних відносин, який може стати вирішальним фактором, що дозволить людству не тільки розвиватися, але й просто зберегтись і існувати. Таким принципом може бути лише відповідальність, роль і значення якої повинні бути переосмислені й переоцінені у принципово нових умовах існування суспільства. Сама ж проблема відповідальності має стати центральною в сучасних соціальних та гуманітарних дослідженнях.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчить про наявність достатньо великої кількості доробок як сучасних, так і стародавніх мислителів, присвячених проблемі визначення змісту поняття відповідальності. Так, зазначена проблема знайшла відображення у низці праць Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Г. Сковороди, І. Канта, М. Вебера, М. Хайдеггера, А. Камю, Ж. П. Сартра, Е. Фромма, Г. Йонаса, Р. Маккіона та багатьох інших мислителів.

Відповідальність, будучи багатовимірним феноменом, розглядалася в різних модусах: моральному, соціальному, юридичному, філософському, психічному. При цьому автори аналізували відповідальність як у площині визначення сутності й вироблення підходів до її розуміння, так і з позицій різних предметних царин. Так, наприклад, І. Кант у своєму вченні про обов'язок розкрив сутність етичної відповідальності [1]; М. Вебер дав характеристику двох принципово різних типів поведінки особистості, що походить з «етики переконання», джерелом якої є релігійний світогляд, і з «етики відповідальності», заснованій на прийнятті людиною реального світу [2]. Екзистенціалісти вперше поставили питання про відповідальність як необхідну умову існування людини. Так, Ж. П. Сартр показав відповідальність кожної людини як за саму себе, так і за навколишній світ [3]. М. Хайдеггер, розвиваючи цю ідею, обґрунтував взаємозв'язок між свободою, відповідальністю й турботою [4]. У своїй книзі «Індивідуалізоване суспільство» З. Бауман звертає увагу на те, що сучасна епоха – це час краху традиційних цінностей, цінностей гуманізму, а також час загальної кризи відповідальності [5].

Запропоновані класиками погляди на важливе місце відповідальності серед інших людських чеснот набувають подальшого розвитку в працях сучасних дослідників, які не лише розглядають її найважливіші характеристики, а й виокремлюють різні типи та види. Разом з тим, варто зазначити, що у вітчизняній науці проблема відповідальності досліджується переважно представниками різних галузей права.

Формулювання цілей. Незважаючи на те, що існує безліч підходів до розгляду сутності відповідальності, в самій трактовці визначення та змісту зазначеного феномену існують принципові розбіжності. Можна констатувати й недостатність наукових доробків, присвячених комплексному розгляду відповідальності в інформаційному суспільстві. З огляду на зазначене, *метою*

даної статті є актуалізація проблеми відповідальності в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проблема відповідальності є однією з найскладніших. Звідки береться відповідальність, яка її природа, що є передумовою та гарантом відповідальності? Чи можна навчитися або виховати відповідальність штучними засобами, чи вона є модусом особливого способу буття? Нарешті, чи варто відповідати за увесь світ, чи все ж достатньо обмежитись відповідальністю за власну долю і власні вчинки? Чи існує відповідальність без провини? Яким чином трансформується відповідальність в сучасних умовах інформаційного суспільства? Ці та багато інших питань є надзвичайно багатогранними, комплексними, світоглядними.

Відповідальність у буденному значенні є визнаною цінністю. Ми завжди прагнемо до спілкування та взаємодії з надійними, відповідальними партнерами і в бізнесі, і в сім'ї, і в дружбі. При цьому зазвичай відповідальність розуміється як почуття обов'язку, здатність виконувати свої обіцянки. З другого боку, відповідальність асоціюється з визнанням провини за наслідки здійсненого, визнанням актора, до якого можна «позиватися». Відповідальність настає, коли дещо сталося, а якщо нічого не сталося, то й відповідальність відсутня.

Ще одна з граней буденного розуміння відповідальності проявляє себе тоді, коли мова йде про відповідальність за когось або за щось: за близьких, родину, за доручену справу, за колектив або державу. Фактично це означає «виступати від імені когось, відповідати за них». Але при цьому виникає питання: чи можна взагалі і якою мірою відповідати за іншу людину? Тобто «відповідальність» як поняття є похідним від слова «відповідь», вже передбачає наявність того, хто питатиме, суб'єкта, що має право вимагати звіту. За таким підходом відповідальність набуває інтерсуб'єктивного обґрунтування.

Філософська рефлексія феномену відповідальності потребує з'ясування її ідеї, ейдосу та визначення атрибутивних характеристик поняття «відповідальність».

Слід зазначити, що більшість дослідників феномену відповідальності розглядають її в контексті суб'єкт-суб'єктних відносин [6]. Така позиція виявляється зрозумілою в етимологічному плані, адже «давати відповідь» можна «Іншому», відділеному від «Я» (іншій людині, керівнику, Богу, майбутнім поколінням тощо). І навіть якщо я «звітую» перед самим собою, «я-підзвітний» ніби відокремлюється від «я-звітуючий». Таким чином, виникає почуття провини, скероване власним сумлінням.

Однак відповідальність виникає і поза відносинами та взаємодією. Наприклад, коли суб'єкт робить той чи інший вибір стосовно власного життя (одружуватись чи ні, кидати палити чи ні, навчатися чи працювати тощо), або

стосовно певного об'єкта (справа, професійна діяльність), завжди виникають певні наслідки. У такому випадку ми ведемо мову про відповідальність за власну долю, наголошуючи, що кожна людина – творець себе як особистості. На такій позиції наголошують багато філософських шкіл та напрямів. Так, екзистенціалісти, які вперше поставили питання про відповідальність як необхідну умову існування людини, про відповідальність кожної людини як за саму себе, так і за навколишній світ, по суті заснували розуміння відповідальності в класичному «позитивному» сенсі. Зокрема, Ж. П. Сартр зазначав: «Я відповідальний... за себе самого і за усіх і створюю певний образ людини, який обираю: обираючи себе, я обираю людину взагалі» [3, с. 324].

Суттю відповідальності є визнання моїх вчинків моїми, тим, що я сам роблю, а не те, що зі мною просто відбувається і, відповідно, визнання себе причиною певних подій. Цей стан М. Бахтін назвав «не-алібі в бутті», що означає реальну участь у тому, що відбувається, відповідальність за нього.

Разом з тим варто зазначити, що без суб'єкта відповідальності не існує. Суб'єктність є атрибутивною характеристикою відповідальності. Саме поняття «суб'єкт» передбачає наявність таких ознак, як розумність (знання), що забезпечує суб'єкту можливість скеровувати й оцінювати свої вчинки та передбачати їхні наслідки, та свобода, насамперед, як автономія. Розумність та автономія суб'єкта є передумовою відповідальності, що забезпечує йому можливість обирати «малюнок» своєї поведінки, самостійно визначати спрямованість своїх вчинків. Відповідальність – це усвідомлення здатності виступати причиною змін у собі і в світі та усвідомлення процесу керування цією здатністю. Відповідати за наслідки вчинків може лише їхня причина. Готовність бути причиною певних вчинків і готовність відповідати за їх наслідки є психологічно нерозривними.

Отже, у своєму безпосередньому сутнісному значенні ідея відповідальності полягає в готовності приймати наслідки свого вільного вибору. Конкретизуючи її, можна виділити три компоненти:

– суб'єктивна причинність: чи сприймаю я себе самого або зовнішні чинники (стійкі або ситуативні) як основну причину того, що зі мною відбувається. Суб'єктивна причинність не є тотожною відповідальності, це лише її когнітивна компонента;

– мужність, тобто готовність приймати різні непрогнозовані повороти подій, не змінюючи цілей, планів, загальної орієнтації; здатність не піддаватися впливу різних зовнішніх сил, форс-мажорів, зберігати керованість власної поведінки;

– вибір як реалізація суб'єктивної причинності. У житті не буває правильного чи неправильного вибору, оскільки навіть ретроспективно, знаючи наслідки, до яких призвів наш вибір, ми все одно не можемо знати, чи був він

найкращим, чи навпаки, найгіршим. Тому, з екзистенційної точки зору проблеми вибору «добрий» вибір не тотожний «правильному» вибору, а є таким, що приймається як власний відповідальний вибір. Усвідомлюючи, що правильного вибору не може бути, я йду на ризик, коли приймаю негарантованість результатів і тим самим несучу відповідальність. Або, навпаки, відмовляюся від відповідальності, намагаючись зробити вигляд, що є правильний вибір, і будь-хто на моєму місці вчинив би так само. Таким чином, в акті вибору чи ухилення від нього феномен відповідальності або невідповідальності знаходить своє безпосереднє діяльнісне вираження.

У той же час відповідальність є умовою справжньої свободи, яка стає усвідомленою й відповідальною діяльністю, заснованою на пізнанні необхідності та вільному виборі. Вільний вибір мети й засобів її досягнення, вільно прийняте рішення передбачає, таким чином, відповідальність суб'єкта. Необмежена свобода, свобода без відповідальності перетворюється у свою протилежність – у свавілля.

Саме така тенденція спостерігається в сучасному суспільстві, яке все більше зазнає впливу західної ліберальної культури. Ознакою сучасного інформаційного суспільства є глобалізація – і не тільки економіки, фінансів, але й культурних цінностей, що базуються саме на західних цінностях, які трансформуються [7; 8]. Свобода стає не просто найвищою цінністю, а самоціллю. Це вже не екзистенційний стан людини, а спроба «остаточно порвати із залежністю від соціуму, орієнтацією на крайній ступінь індивідуальних бажань і потреб, відсутністю будь-якої відповідальності перед суспільством... Людство шукає способи, як досягти усе більшої свободи, знімаючи традиційні заборони, відмовляючись від спроби нав'язати чиюсь волю і яких би то не було авторитетів» [9, с. 21]. Під гаслом «свободи слова» знімаються заборони на використання ненормативної й образливої лексики особливо в Інтернет-просторі. Посиланням на статеvu свободу обґрунтовується легалізація одностатевих шлюбів у багатьох країнах Європи. Гіперболізація свободи самовираження входить у конфлікт з суспільною мораллю, а іноді і з законом. У такому прояві свободи не може не критися причина серйозних соціальних протиріч.

Цілком очевидно, що описані вище мутації сенсу свободи, а відтак – відповідальності, прямо чи опосередковано породжують соціальну напругу, для зняття якої існує два напрями реалізації свободи: гносеологічний (свобода, що базується на знаннях) і деонтологічний (свобода, що базується на відповідальності). Історія розвитку соціуму неодноразово підтверджує, що свобода набуває свого справжнього значення лише тоді, коли знання стають критерієм і основою організації як колективного, так і індивідуального людського життя. Усвідомлений індивідуальний і суспільний вибір стає

можливим лише тоді, коли він спирається на знання законів життя і наслідків, які настають за цим вибором. Таким чином, зазначене надає підстав стверджувати, що свобода у своєму вищому і повному вираженні є не що інше, як усвідомлена необхідність виконувати й дотримуватися універсальних законів буття.

Позитивна відповідальність відображає такий аспект соціальних зв'язків і відносин, які характеризують процес здійснення свободи з урахуванням інтересів суспільства, коли розуміння законів життя і можливих наслідків реалізації свободи складає суб'єктивну сторону, а сама поведінка, обумовлена внутрішніми мотивами – об'єктивну сторону позитивної відповідальності. При цьому відповідальність виступає як усвідомлення особистістю власного обов'язку перед суспільством та іншими людьми. Таке тлумачення відповідальності переводить її у площину суб'єкт-суб'єктних відносин, в яких людина виступає як частина суспільства і людства, як особистість, що відповідно до вимог суспільства здатна виконувати свої соціальні обов'язки.

Виникаючи як зворотна реакція людини на запит суспільства, відповідальність як така конкретизується в певних модальних аспектах: моральному, політичному, соціальному. Особливість модальностей відповідальності полягає в тому, що вони спираються на певну систему цінностей та ідеалів.

Найкраще сенс моральної відповідальності розкрито І. Кантом у його вченні про категоричний імператив. Кант, як відомо, акцентує увагу на самопримушуванні суб'єкта, адже в його вченні вибір є актом вільної волі, незалежної від зовнішніх чинників. Вільна воля водночас є і моральним законодавцем, і добровільним виконавцем моральних настанов. Вимагаючи від людини вчиняти так, аби ця модель поведінки стала загальним зразком, Кант визнає за особистістю здатність відповідального вчинку не лише стосовно себе, але й стосовно основ цивілізованого суспільного життя [1].

Мотивація діяльності суб'єкта виявляє ціннісну систему, що визначає не тільки модальність вчинку, але й саму особистість. Моральний вибір є ключовим елементом морального вчинку. Це проблема моральної свободи, самостійності та відповідальності особистості. Специфіка моралі є такою, що, з одного боку, вона вимагає і примушує вчиняти згідно з нормами, з другого – пропонує оцінювати, вибирати спосіб застосування норми для найбільш позитивного морального результату. Іншими словами, мораль надає людині свободу вибору. Зворотною стороною морального вибору і є відповідальність як необхідність і потреба порівнювати власну моральну діяльність із вимогами, які пред'являє суспільство, як моральна визначеність у своєму моральному обов'язку перед іншими та перед собою, як готовність свідомо діяти та приймати наслідки цієї дії.

Таким чином, здійснюючи моральний вибір, людина повинна усвідомлювати, яким чином її дії позначатися на подальших справах, на інших людях, на суспільних відносинах тощо. Тобто моральна відповідальність є обов'язковим складником морального вибору і виступає як здатність свідомого ставлення до себе, своєї діяльності, як моральна компетентність діяти в межах моральних вимог для досягнення мети, як здатність передбачити моральні та практичні результати та запобігти результатам негативним.

Моральна відповідальність спрямована, насамперед, на себе, тобто «Я» є і суб'єктом, і об'єктом відповідального буття. Дещо іншу спрямованість має соціально-політична відповідальність. Об'єктом відповідальності стають інші: люди, майбутні покоління, соціальне ціле і, врешті-решт, образ соціальної світобудови. Наслідки сучасної соціально-політичної практики можуть проявитися через десятиліття, що ускладнює їх усвідомлення. Суб'єкт стає деперсоніфікованим, відповідальність якого пов'язана з нормами та функціями демократичного суспільства, а не з особистою свободою людини. В такій ситуації актуалізується проблема розподілу відповідальності та визначення міри особистої відповідальності. Однак підкреслимо, що в основу має бути покладений екзистенційний принцип неподільності відповідальності, а саме: в ситуації взаємодії та міра відповідальності, яку бере на себе одна людина, жодним чином не впливає на міру відповідальності, що залишається в іншій. Це різні форми відповідальності, вона не перерозподіляється, але може розглядатися як солідарна.

Деперсоніфікація суб'єкта відбувається не тільки внаслідок включення людини в деякий колективний суб'єкт, але й шляхом «втєчі» у віртуальний простір. Занурений у мережеву комунікацію «інтерактивний суб'єкт» бай-дуже ретранслює у величезній кількості коментарі, картинки, повідомлення, втрачаючи суб'єктність як таку. Можна з упевненістю стверджувати, що, перебуваючи у соціальній мережі, індивід не прагне до самовдосконалення, а прагне своєї нескінченної й безвідповідальної репродукції у безлічі образів. Ідея постійно перебувати в онлайні нерідко починає домінувати в його свідомості, що є ознакою психологічної залежності. Крім того, глобальний характер поширення нової форми міжособистісної взаємодії, яка торкається практично кожної людини, включаючи технофобів, інтелектуальної еліти, літніх людей, не знімає загрози культурного розриву між тими, хто перебуває в комп'ютерних соціальних мережах і тими, хто ще не є їх користувачем.

Будучи анонімно представленим у просторі соціальної мережі, користувач відчуває почуття захищеності, причому не стільки від сторонніх поглядів і небажаних контактів, скільки від відповідальності за свої дії, які можуть мати реальні наслідки за межами дигітального буття, що в цілому познача-

ється на стилі його поведінки. Якщо згадати М. Бахтіна з його персоналістським принципом «особистого підпису», який ув'язує буття від першої особи з принципом «не-алібі в бутті», то слід зазначити, що в просторі мережі діє принцип, прямо протилежний бахтінській максимі: принцип «вічного алібі» й «відсутності особистого підпису». Тут усім заправляє не персональна відповідальність за сказане й зроблене, а анонімність і безвідповідальність.

Сучасна людина перестає відчувати себе «реальною» у фізичному й екзистенційному планах. Тілом і душею вона все більше існує у віртуальному просторі соціальних мереж, комп'ютерних ігор, форумів, блогів, ігноруючи світ повсякденності з його вимогами і цінностями. Об'єкти, смисли, образи, що мають аксіологічну значущість, сьогодні розташовуються не тільки у фізичному світі, але й у великій кількості присутні у сфері віртуального, що звільняє індивіда від турботи, обов'язку, відповідальності, моральних вимог. Як свідчать результати досліджень, крім науково-освітньої галузі, деякі сфери соціальної реальності – економіка, політика, мистецтво – також існують у відриві від початкових ідей та цілей. Суб'єкти цих сфер не займаються серйозними речами, не вирішують нагальних проблем, уникають відповідальності за свої дії, симулюючи образ ефективної, працездатної системи. Структура, зміст, функції, сенс діяльності соціальних інститутів у XXI ст. радикально змінилися, дані інституції масово виробляють образи, символічні цінності і знаки, а не конкретні дії, спрямовані на досягнення заявлених цілей, при цьому матеріальна основа соціальної реальності все частіше поступається місцем електронним практикам. Усе це дозволяє вести мову про втрату соціальними інститутами своєї онтологічної релевантності і, як наслідок, про нівелювання відповідальності.

Таким чином, соціальна мережа є зручним місцем для презентації людиною будь-яких проектів свого «Я», задовольняє її потяг і прагнення до самовираження, надає абсолютні можливості позбутися від численних реальних соціальних ролей, і бути ким завгодно. Формуванням свого бажаного образу в цьому середовищі займаються практично всі, причому цей процес є перманентним, оскільки в сучасній культурі досконалі зразки і моделі, виступаючі для індивіда як орієнтири, безперервно руйнуються і не можуть бути скільки-небудь стійкими. Театралізація, як поширена модель поведінки в комп'ютерній соціальній мережі, має виражений негативний ефект: існує загроза формування полімережевого суб'єкта, ознакою якого є синдром множинної персональності у повсякденному житті. Наслідком анонімності учасників електронного співтовариства нерідко є безвідповідальність і безкарність, коли користувач проявляє цілковиту свободу висловлювань, передає недостовірну інформацію, провокує, ображає, вводить в оману співрозмовника, аж до вчинення злочинних дій мережевого переслідування і погроз.

У цих умовах значення, що надається позитивній відповідальності як найважливішому засобу забезпечення соціальної стабільності та правопорядку, виявляється дещо перебільшеним.

Як зазначає автор книги «Індивідуалізоване суспільство» З. Бауман, сучасні соціальні та державні інститути не здатні встановити базові нормативи для безпечного й відповідального існування особистості у суспільстві. Соціальна група й колектив також не в змозі запропонувати правильне рішення для індивідуальних проблем. Людські відносини та зв'язки втрачають свою довгострокову значущість. Вони існують допоки вигідні, цікаві або приносять задоволення партнерам. А як тільки втрачають свою корисність й новизну, з легкістю розриваються. Наслідком цього є послаблення спільності, єднання людей, а врешті-решт, руйнування, як малих, так і великих спільнот. Роль родини як базового елементу суспільства також змінюється: вона перестала бути оплотом стабільності та гарантом довгострокових зв'язків. А отже, відповідальність індивіда перед суспільством, сім'єю, іншими людьми нівелюється [5].

Здавалося б, єдиним притулком автентичного модусу відповідальності може лишитися юридична відповідальність. Адже, на думку Ж. Л. Нансі, в основному своєму вихідному значенні відповідальність розумілась як ступінь покладеної відповідальності за скоєне, як міра покарання, і розглядалася в моральному, юридичному і політичному сенсі [10, с. 307]. Так само через взаємозв'язок із покаранням розглядав відповідальність і А. Бейн, який, як вважається, вперше увів термін «відповідальність» у науковий обіг у книзі «Емоції та воля» (1865) [11]. На його погляд, будь яке питання, що виникає при обговоренні цього поняття, набуває відтінку звинувачення, осуду та покарання. Отже, в цьому випадку відповідальність вже набуває негативної конотації, тобто постфактум передбачає можливість покарання, застосування негативних санкцій за скоєне діяння. Юридична відповідальність – це необхідність зазнавати позбавлення майнового або особистого характеру за скоєне, тобто за вчинок. Але й у царині права, яке покликане стояти на сторожі суспільних цінностей, спостерігається певна криза. Тотальна деформація аксіосфери в інформаційному суспільстві, особливо в умовах глобалізаційних тенденцій, призвела до так званої нормативної амбівалентності, тобто до появи «подвійних стандартів», коли залежно від статусу суб'єкта його діяння або кваліфікується як правопорушення або навпаки, легітимується та виправдовується; насильницькі дії одних визнаються злочином, інших – актом патріотизму. Засоби масової інформації створюють упереджене ставлення широкого загалу щодо певних подій, «призначаючи» винних ще до рішення суду. І таких прикладів багато.

Відтак, зазначене вище надає підстав стверджувати, що вихід з постмодерністського глухого кута загальної відносності, нівелювання смислового пейзажу й втрати будь-яких істиннісних і ціннісних орієнтирів може бути

знайдений саме через вирішення проблеми відповідальності. Цей вихід веде не через об'єктивну, абстрактну істину, а через утвердження смислів і цінностей відповідальної особистості, що стверджує своє «не-алібі в бутті», через усвідомлення особистістю меж власної відповідальності.

Таким чином, як **висновок**, зазначимо, що відповідальність розглядається в рамках особливого соціального та морально-правового ставлення людини до суспільства; це співвідношення здатності й можливості людини в її моральному виборі, своїх діях, наслідки яких пов'язані зі схваленням чи засудженням, з винагородою чи покаранням. На сучасному етапі функціонування інформаційного суспільства протиріччя в соціокультурній реальності породили системну кризу відповідальності: моральної, соціально-політичної, юридичної, як на індивідуальному, так і колективному рівнях [12]. Традиційні способи буття людини потребують значної корекції. В таких умовах бути особистістю – це не просто побажання, а вимога розвитку людини і людства. Брати на себе вантаж особистості та загальнолюдських проблем – єдиний шлях виживання і подальшого вдосконалення людини, що передбачає розвиток найвищого ступеня відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант И. Основы метафизики нравственности. Вильнюс : Минтис, 1980. 113 с.
2. Вебер М. Избранные произведения. Москва : Прогресс, 1990. 808 с.
3. Сартр Ж. П. Экзистенциализм – это гуманизм. *Сумерки Богов. Антология*. Москва : Издательство политической литературы, 1990. С. 319–344
4. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики: мир-конечность-одинокство. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2013. 590 с.
5. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва : Логос, 2002. 390 с.
6. Михайленко І. І. Соціально-філософський аналіз визначення поняття «соціально-на відповідальність». *Культурологічний вісник*. 2011. Вип. 27. С. 208–212.
7. Прудникова О. В. Інформаційна культура: концептуальні засади та світоглядний сенс : монографія. Харків : Право, 2015. 352 с.
8. Межуев В. М. Ценности современности в контексте модернизации и глобализации. *Знание. Понимание. Умение*. 2009. № 1. URL: <http://www.zpujournal.ru/ezpu/2009/1/Mezhuev>.
9. Дзьобань О. П., Мануйлов Є. М. Бінарна опозиція «свобода-відповідальність» в інформаційному суспільстві: до постановки проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія*. Харків : Право, 2016. № 1 (28). С. 15–26.
10. Нанси Ж.-Л. В ответе за существование. *Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века*. Томск : Издательство «Водолей», 1998. 320 с.
11. Bain A. The emotions and the will. London, 1865. 489 p.
12. Морозова И. С. Кризис ответственности в контексте развития культуры информационного общества : дис. ... канд. филос. наук. Москва, 2014. 191 с.

REFERENCES

1. Kant I. (1980). *Osnovy metafiziki npravstvennosti*. Vilnyus: Mintis [in Russian].
2. Veber M. (1990). *Izbrannyye proizvedeniya*. Moskva: Progress [in Russian].
3. Sartr Zh. P. (1990). *Ekzistentsializm – eto gumanizm*. *Sumerki Bogov. Antologiya*. Moskva: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 319–344 [in Russian].
4. Haydegger M. (2013). *Osnovnyye ponyatiya metafiziki: mir-konechnost-odinochestvo*. Sankt-Peterburg: Vladimir Dal [in Russia].
5. Bauman Z. (2002). *Individualizirovannoe obschestvo*. Moskva: Logos [in Russian].
6. Mihaylenko I. I. (2011). *Sotsialno-filosofskiy analiz vyznachennyya ponyattya «sotsialna vidpovidalnist»* [Socio-philosophical analysis of the definition of the concept of «social responsibility»]. *Kulturologichnyy visnyk – Culturological Bulletin*, issue 27, 208–212 [in Ukrainian].
7. Prudnikova O. V. (2015). *Informatsiyana kultura: kontseptualni zasady ta svitoglyadnyi sens: monografiya*. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Mezhuev V. M. (2009). *Tsennosti sovremennosti v kontekste modernizatsii i globalizatsii. Znanie. Ponimanie. Umenie. # 1*. URL: <http://www.zpujournal.ru/ezpu/2009/1/Mezhuev>
9. Dzoban O. P., Manuylov E. M. (2016). *Binarna opozitsiya «svoboda-vidpovidalnist» v Informatsiynomu suspilstvi: do postanovky problemy*. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya – Bulletin of the National University «Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology, 1 (28), 15–26* [in Ukrainian].
10. Nansi Zh.-L. (1998). *V otvete za suschestvovanie. Intentsionalnost i tekstualnost. Filosofskaya mysl Frantsii XX veka*. Tomsk: Izdatelstvo «Vodoley» [in Russian].
11. Bain A. (1865). *The emotions and the will*. London [in Englang].
12. Morozova I. S. (2014). *Krizis otvetstvennosti v kontekste razvitiya kulturyi informatsionnogo obschestva*. Candidate's thesis. Moskva [in Russian].

Жданенко Светлана Борисовна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

АТРИБУТИВНОСТЬ И МОДАЛЬНОСТЬ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Показано, что в информационном обществе происходит трансформация ответственности и в аспекте атрибутивных характеристик, и в плане модальных

ее проявлений. Обосновывается, что на современном этапе функционирования информационного общества наблюдается кризис позитивной ответственности, что угрожает стабильному общественному развитию. Доказывается необходимость формирования системы ценностей, основанных на принципе ответственности.

Ключевые слова: ответственность; информационное общество; атрибутивность ответственности; кризис ответственности; позитивная и негативная ответственность.

Zhdanenko Svitlana Borysivna, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, The Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ATTRIBUTION AND MODALITY OF RESPONSIBILITY IN THE INFORMATION SOCIETY

Problem setting. *The current stage of development of society is characterized by intensive development and dissemination of information technologies, high level of technical power, global social and cultural transformations. This, along with a positive effect, creates many threats for future people. Only the assertion of responsibility as the principle of building social relations can counteract these threats.*

Recent research and publications. *The results of the analysis of the latest publications testifying to the existence of a large number of studies of contemporary scientists and thinkers of the past devoted to the field of responsibility. As a multidimensional phenomenon, responsibility was considered in different modi: moral, social, legal, philosophical. At the same time, the authors analyzed responsibility in the field of determining the essence and development of approaches to its detection, as well as from the position of different subject areas. Nevertheless, in the domestic science the problem of responsibility examines primarily the areas of different branches of law.*

Paper objective. *Given the insufficiency of scientific developments on the integrated analysis of responsibility in the information society, the purpose of the article is to update the problem of responsibility in the information society.*

Paper main body. *Philosophical reflection of the phenomenon of responsibility involves clarifying the attributive characteristics of the idea of responsibility.*

In the classic positive sense, responsibility means awareness of the ability to be the cause of change in ourselves and the world and the willingness to accept the consequences of our free choice.

Attributive characteristic of responsibility is subjectivity. The signs of the subject are intelligence and freedom. Reason is understood as the ability to understand and evaluate one's actions, and to foresee their consequences. Freedom is seen as autonomy in determining the direction of its behavior and decision-making.

A distinctive feature of the modern information society is the globalization of cultural values, based on Western transforming values. Freedom becomes not just the highest value, but an end in itself. In an effort to achieve maximum freedom, traditional bans are lifted and authorities are leveled. The mutation of freedom generates social tension, which can only be removed through responsible behavior.

Positive responsibility is the recognition by the individual of his duty to society and other people, the performance of his duties in accordance with the requirements of society. It arises as a back reaction to the demands of society and concretizes itself in certain modi: moral, political, social. The peculiarity of the modalities of responsibility lies in the fact that they are based on a certain system of values.

Moral responsibility is an indispensable element of moral choice and acts as an ability to consciously treat oneself, its activities, as moral competence to act within the moral requirements to achieve the goal, as the ability to foresee moral and practical results and to prevent negative results.

Socio-political responsibility is directed at others: people, future generations, the social whole, the image of the social order. The information society is characterized by the depersonification of the subject of socio-political responsibility by including it in a collective subject or as a result of «leaving» into a virtual space, into a network communication.

Legal responsibility is also been transformed, since the total deformation of values has led to the emergence of «double standards», while the same actions qualify differently depending on the status of the subject. The mass media create a distorted view of certain events, «appointing» the perpetrators before the court's decision.

Conclusions of the research. *Responsibility is considered as a special social and moral-legal relationship of a person to society. This is the attitude of a person's skill and ability in his moral choice, his actions, the consequences of which are connected with approval or conviction, with reward or punishment. At the present stage of the functioning of the information society, social and cultural contradictions have created a systemic crisis of responsibility. Traditional ways of being human need a significant correction.*

Short Abstract for an article

Abstract. *It is shown that in the information society there is a transformation of responsibility both in the aspect of attributive characteristics, and in terms of its modal manifestations. It is substantiated that at the present stage of the information society functioning there is a crisis of positive responsibility that threatens stable social development. The necessity of forming a system of values based on the principle of responsibility is being proved.*

Keywords: *responsibility; Information society; attribution of responsibility; crisis of responsibility; positive and negative responsibility.*

